

HET PROEFSCHRIFT VAN ...

HEIKE MARTENSEN: VAN LETTER NAAR KLANK

Marc van Oostendorp

Dwaard. Iedereen die Nederlands kan lezen, is in staat de serie letters in dit onzinwoord voor te lezen en iedereen zal het ook op ongeveer dezelfde manier doen. Maar wat gebeurt er allemaal in een menshoofd bij het uitvoeren van zo'n schijnbaar eenvoudig opdrachtje? Zetten we elke letter apart om in de bijbehorende klank, of maken we gebruik van grotere eenheden, zoals *dw*, *aa* en *rd*, of zelfs *dwa* of *aard*?

De psychologe Heike Martensen onderzocht deze vragen voor haar proefschrift, waarop ze in januari dit jaar promoveerde aan de Katholieke Universiteit Nijmegen. Ze onderwierp Nederlandse proefper-

sonen aan een aantal experimenten die samen inzicht geven in de manier waarop zij lezen, en vergeleek haar resultaten met wat onderzoekers eerder hadden gevonden bij Engelse lezers.

Nauwkeurig
Engels lijkt moeilijker voor te lezen dan Nederlands. Dat komt doordat in het Engels dezelfde lettercombinaties vaker op verschillende manieren moeten worden uitgesproken. *Though* rijmt niet op *through*, en *cough* rijmt op geen van beide woorden, ook al eindigen alle drie de woorden op de lettercombinatie *ough*. In het Nederlands vinden we minder van dat soort onregelmatigheden. De uitzonderingen zijn meestal leenwoorden: *jeep* rijmt

niet op *reep*, *kneep* of *greep*, maar die laatste drie rijmen wel allemaal op elkaar. In een taalkundig experiment liet Martensen aan dertig Nederlanders Nederlandse woorden zien op een computerscherm. Zij moesten deze woorden voorlezen en Martensen mat tot op een duizendste van een seconde nauwkeurig hoeveel tijd er zat tussen het moment dat het woord op het beeldscherm stond en het moment dat de proefpersoon het woord begon te zeggen. Als je zo nauwkeurig meet, kun je heel subtiele psychologische processen op het spoor komen. Daarvoor hoeft iemand zonder het zelf te merken maar heel even te aarzelen. Martensen bood haar proefpersonen regelmatige woorden als *greep* aan, maar ook onregelmatige als *jeep*. Over het voorlezen van dat laatste doen mensen iets langer. Martensen vroeg zich af hoeveel omringende letters je precies moet zien om onregelmatigheden te onderkennen.

Aanzet

Taalkundigen verdelen een lettergreep over het algemeen in twee delen. Alles wat voorafgaat aan de klinker (*gr* in *greep*) noemen ze de aanzet van de lettergreep, alles wat erop volgt (*eep*) noemen ze het rijm – wat hier dus iets heel anders betekent dan in de poëzie. Dat rijm kan zelf weer worden verdeeld in een kern, die alleen uit de klinkers bestaat (*ee*), en de coda, die bestaat uit de medeklinkers volgend op de kern.

Nederlandse lezers bleken vooral gebruik te maken van de kleinere eenheden bij het verklanken van woorden – de aanzet, de kern en de coda. Uit experimenten van andere onderzoekers was al bekend dat Engelstaligen juist vooral kijken naar grotere eenheden – de aanzet en het rijm. Kennelijk leren mensen zichzelf aan om naar zo klein mogelijke groepjes letters te kijken voor het bepalen van de uitspraak. En omdat het Engels relatief ondoorzichtig is, heb je voor

die taal kennelijk grotere groepjes letters nodig dan voor het Nederlands.

Schuine streepjes

Als je eenmaal hebt gekozen voor een bepaalde manier om lettergrepen in stukjes te verdelen, wijk je daar ook niet meer van af. In het Nederlands kun je vrijwel altijd de medeklinkers in de aanzet uitspreken zonder dat je hoeft te weten wat de klinker is. Een uitzondering op die regel is de *c*, die over het algemeen als [s] wordt uitgesproken voor een *e* (*cent*), en als [k] voor een *o* (*computer*).

In theorie is het nu mogelijk dat Nederlanders van hun gebruikelijke strategie afwijken om een lettergreep in aanzet, kern en coda te verdelen als ze een *c* tegenkomen. Om na te gaan of ze dit ook daadwerkelijk doen, deed Martensen een nieuw experiment. Hierin liet ze mensen rijtjes letters zien op een beeldscherm, waarbij ze moesten bepalen of het wel of niet bestaande Nederlandse woorden waren.

Een complicatie hierbij was dat de woorden onderbroken werden door schuine streepjes. Soms stonden deze schuine streepjes onmiddellijk na de aanzet ("*m//ormel*", "*c//ortex*") en soms stonden ze juist onmiddellijk na de klinker ("*mo//rmel*", "*co//rtex*"). In het laatste geval bleken de woorden altijd net iets lastiger herkenbaar – de proefpersonen deden er net een fractie van een seconde langer over om te beslissen dat het hier om goede Nederlandse woorden ging. Het maakte daarbij niet uit of de eerste medeklinker een *c* was of niet. Kennelijk verdeelt een Nederlandse lezer de lettergrepen die hij tegenkomt onbewust altijd in een aanzet, een kern en een coda – zelfs als dat op het oog onvoordelig is. ●

Heike Martensen, *How does a Word Become a /wɜːd/? The Role of Sublexical Phonology in Adult Reading*. Proefschrift Katholieke Universiteit Nijmegen. Bestelinformatie: martensen@nici.kun.nl.

Martensen bood haar proefpersonen regelmatige woorden als greep aan, maar ook onregelmatige als jeep. Over het voorlezen van dat laatste doen mensen iets langer.